

70-vuotiaasta kuluttaja-ekonomiaa juhlimassa

2.12.2016

Hanna-Maija Närvänen, Minna Autio,
Visa Heinonen ja Kaisa Rinne

Kuluttajaekonomian oppiaineen 70-vuotista historiaa juhlistettiin 2.12.2016 Helsingin yliopiston Metsätalolla teemalla Kulutuksen opetus ja tutkimus vuonna 2086. Helsingin yliopistoon perustettiin 31.1.1946 asetuksella kodin taloustieteen professuuri. Oppiaineen nimi muutettiin vuonna 1995 kuluttajaekonomiaksi. Juhlaseminaarin aloittivat opiskelijoiden esitykset ja sen jälkeen esiintyivät ammattitutkijat. Tilaisuus huipentui alumnipaneeliin.

Aluksi professori Visa Heinonen loi katsauksen oppiaineen saavutuksiin. Hän korosti kuluttajaekonomian monitieteisyyttä sekä toi esiin huolensa käynnissä olevista muutoksista. Resurssit niukkenevat ja kuluttajaekonomian resursseja on leikattu. Yliopistonlehtori Minna Autio kertoi syksyllä 2017 astuvan tutkintouudistuksen vaikutuksista oppiaineeseen. Jatkossa kuluttajaekonomia on osa Ympäristö- ja elintarviketalouden kandiohjelmaa sekä Elintarviketalouden ja kulutuksen maisteriohjelmaa. Autio painotti sitä, että oppiaineesta valmistuneet työllistyvät erinomaisesti.

Opiskelijat tutkailemassa ruuanlaittoa

Opiskelijaryhmä Team Sienestäjät eli Hanna Saksa, Nora Tanner, Heidi Tenkanen sekä Jukka Stranius esittelivät laadullisten menetelmien kurssilla tehtyä ryhmätyötä valmiiksi pilkotuista kasviksista, jotka Apetit toi markkinoille elokuussa 2016. Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että ruuanlaittoon käytetty aika on vähentynyt ja että kotitalouksien käytössä olevan ajan rajallisuus saattaa lisätä halukkuutta hyödyntää valmisruokia. Ryhmä olikin selvittänyt, miten kotitaloudet omaksuvat uutuuden osaksi arkeaan. Aineisto muodostui tekijöiden omista havainnoista sekä tutkimuskohteena olleiden kotitalouksien kokemuksista.

Kuluttajat suhtautuivat hieman ristiriitaisesti uutuustuotteeseen. Osa tes-taajista koki kasvikset mielenkiintoisiksi yllättävien raaka-aineiden ansiosta, toiset taas arvioivat sisältöä tavanomaiseksi tai jopa tylsäksi. Tuotteen hinnan kuluttajat arvioivat korkeaksi. Valmiiksi pilkottujen kasvien käyttöä oikeutettiin kiireeseen vedoten, sillä se helpotti ja nopeutti ruuanlaittoa. Pilkkomalla itse kasvikset kuluttajat kuitenkin kokivat säästävänsä rahaa. Omin käsin tekemistä arvostettiin enemmän kuin valmistuotetta.

Kuluttajien osallistuminen jakamistalouteen

MMK Roosa Luukkanen esitteli jakamistaloutta käsittelevää kandidaatintyötään. Hän pohti tavaroiden ja palvelujen yhteiskäyttöä. Jakaminen on luonteva osa ihmisten välistä toimintaa, mikä näkyy esimerkiksi julkisessa liikenteessä. Jakamistalouden keskeinen ajatus onkin resurssien jakaminen useammalle sen sijaan, että resurssia käyttäisi vain sen ostaja. Jakamistaloudessa keskeistä on myös sosiaalisuus ja kuluttajien välinen luottamus.

Luukkanen kertoi jakamistalouden olevan erityisen mielenkiinnon kohteena juuri teknologisen kehityksen ja kulttuurisen muutoksen myötä. Kehittyvä tekniikka mahdollistaa uudentyypisen alustan jakamiskulttuurille. Samanaikaisesti omistamista ei koeta yhtä tavoiteltavana kuin aiemmin. Tarjonnan paljoudessa kuluttajat kyllästyvät tavaroihin ja niiden viemään tilaan. Tavarat myös tuovat mukanaan velvollisuuksia ja riskejä sekä ne saattavat olla taakka omistajalleen. Kuluttaja joutuu ostamaan tuotteen kokonaan, vaikka käyttää sitä kenties vain kerran. Yhä useammat kuluttajat kokevat käyttöoikeuden palvelevan heitä omitusoikeutta paremmin.

Jakamistalous tarjoaa siis taloudellisen, helpon ja joustavan kuluttamisen mallin. Myös ympäristökuormitus pienenee, kun tuote jaetaan. Aivan ongelmatonta se ei kuitenkaan ole. Esiityksen myötä yleisöstä kysyttiin jakamistalouden ja omistamisen välisestä ristiriidasta. Koska kuluttajat muodostavat vahvoja suhteita omistamiinsa tavaroihin, omistamisen korvautuminen jakamisella ei vaikuta todennäköiseltä.



Kuva 1. Kuluttajaekonomian 70-vuotisjuhla Helsingin yliopiston Metsätalolla

Kuluttaja-akkulturaatio - etnisyys ja siirtymät kulutustutkimuksessa

MMK Kai Mathiaksen kuluttaja-akkulturaatiota käsittelevässä maisterintutkielmassa tarkastellaan maahanmuuttajataustaisten miesten käsityksiä ja kokemuksia kuluttamisesta sekä asiakkaana ja työntekijänä toimimisesta. Nuoret miehet arvostavat palveluiden laatua. Erityisesti julkiset palvelut saavat kiitosta. Haastateltavat kertovat kontrollin kokemuksista sekä varkausepäilyistä. Suomalainen keskiluokkaisuus ja kulutuksen keskeisyys arjessa tuntuivat haastateltavista vierailta. He suhtautuivat kriittisesti materiaalisen hyvinvoinnin tavoitteluun. Heille arkinen kulutus on kollektiivista perheen kanssa yhdessä tapahtuvaa, ei yksilökohtaista ja materiaalista hyvinvointia tavoittelevaa.

Vaikka haastateltavat olivat integroituneet monella tavalla suomalaiseen yhteiskuntaan, he törmäsivät arjessa ja erityisesti ihmissuhteissa ongelmiin. Tutkittavat kokivat, että heillä oli vaikeuksia samastua kantaväestön kulutustottumuksiin. On mahdollista, että juuri kulutustottumuksista syrjäytyminen synnyttää kantaväestön kulutustottumuksiin kohdistuvaa kritiikkiä. Mathiaksen maisterintutkielman pohjalta tulee mieleen useita jatkotutkimuksen aiheita. Kiinnostavaa olisi selvittää, millä tavalla muiden kulttuureiden tavat yhdistyvät suomalaiseen kulutuskulttuuriin tai miten maahanmuuttajien perustamat yritykset muuttavat suomalaista kulutuksen kenttää.

Ruoan kulutuksen ja syömisen käytännöt

Yliopistonlehtori Mari Nivan esitys tarkasteli ruoan ja syömisen tutkimusta käytäntöteoreettisesta näkökulmasta. Ruoka ja syöminen ovat olleet tärkeitä tutkimuksen kohteita sekä kodin taloustieteessä että kuluttajaekonomiassa. Viime vuosina kiinnostus on vain kasvanut. Keskeisiä teemoja ovat olleet ruuan merkitykset, käsitykset ruuasta ja ruokavalinnat. Opinnäytteiden aiheet ovat koskeneet esimerkiksi funktionaalisia elintarvikkeita, geenimuunnettua ruokaa, hinnan ja laadun merkitystä ruokaostoksissa, kokemuksia ruuan verkkokaupasta, elintarvikkeiden mainetta ja kuluttajien luottamusta ruokaan.

Niva toi esiin, että käytännöt ovat monimuotoisia ja niitä leimaa tunnistettavuus, ymmärrettävyys ja sosiaalisuus. Käytännöt vakiinnuttavat paikkansa organisaatioissa, laissa, sopimuksissa, konventioissa ja rituaaleissa. Syöminen on ilmiönä moniulotteinen, koska käytännöt organisoituvat aika- ja paikkaodotusten, arjen aikataulutusten sekä kollektiivisten rutiinien kautta. Yhteinen kulttuurinen näkemys ohjaa yksilöitä siinä, mikä on syötävää tai millaisia aterian sisältö ja rakenne ovat. Käytäntöihin vaikuttavat niin ravitsemustiede ja suositukset, gastronomia, kulinarismi, keittotaito, reseptiikka kuin sosiaalinen etiketti ja pöytätavatkin. Käytäntöteoreetikko Alan Warde näkee tarkoituksenmukaisena, että syöminen ymmärretään tulevaisuudessa yhä paremmin niin fysiologisena, ravitsemuksellisenä, aistimuksellisenä, sosiaalisena kuin kulttuurisenakin kokonaisuutena.

Julkisten palvelujen kuluttajavalinnat

Yliopistotutkija Päivi Timosen esitys käsitteli julkisia palveluja kuluttajavalintoina. Timonen pohti yhteisen hyvän arvojen rakentumista. Keskeisiksi tekijöiksi hän nosti traditiot, maineen, markkinoinnin ja taloudellisen kilpailun sekä tuotannon tehokkuuden. Käsitystä yhteisestä hyvästä muokkaavat myös kansalaisten jaettu etu, hallitsematon ja luova muutos sekä tavoitteet säilyttää luonnon monimuotoisuus. Timosen mukaan yhteistä hyvää ja hyvää ihmistä voidaankin tarkastella samanaikaisesti, jolloin yksilöiden tietyt ominaisuudet luovat pohjan yhteiselle hyvälle.

Timonen tarkasteli HSL (Helsingin seudun liikenne) Kutsuplus-palvelua, joka lakkautettiin vuoden 2015 lopussa, ja sosiaali- ja terveystalouden uudistusta valinnanvapauden näkökulmasta. Kutsuplus-palvelussa kuluttaja toimii palvelun tuottajana tilaamalla ja sitä kautta muodostamalla tarpeita vastaavia reittejä. Näin liikennepalvelussa aktiiviset kuluttajat rationaalisine päätöksineen nähdään tuottamassa yhteistä hyvää. Sote-uudistuksessa tavoitteena on lisätä asiakkaan vaikutusmahdollisuuksia sekä itsemääräämisoikeutta. Kuluttaja nähdään subjektina, jolla on valmiuksia osallistua omaan hoitoonsa. Sote-uudistuksessa valinnanvapaus, palvelujen tuotannon tehostuminen ja taloudellinen kilpailu johtavat yhteiseen hyvään. Sekä Kutsuplus että sote-uudistuksessa hyvä kuluttaja nähdään aktiivisena toimijana.

Kulutuksen asiantuntijuuden tulevaisuus - opetus, tutkimus ja työelämä

Juhlaseminaarin päätteeksi oppiaineen alumnit keskustelivat kulutuksen asiantuntijuuden tulevaisuudesta. Paneeliin osallistuivat Elintarviketeollisuusliiton kaupallinen johtaja Heli Tammivuori, maa- ja metsätalousministeriön neuvotteleva virkamies Anna-Liisa Miettinen, S-ryhmän marketkaupan viestintäpäällikkö Outi Hohti, Kevan työelämäasiantuntija Risto Kaartinen ja Daiwa Sportsin Sales Representative Juhani Hutri. Paneelin juonsi tohtorikoulutettava Eliisa Kylkilahti.

Panelistit pohtivat erilaisia tapoja päivittää osaamistaan. He pitivät tärkeänä oman alan muutosten ja kehityksen seuraamista. Oman tietovarannon ylläpitämistä ja kehittämistä kuvailtiin sanoilla "jatkuva hereillä olo". Kyse on aktiivisesta, jatkuvasta uudistumisesta. Keskustelijoiden mielestä on tärkeää oivaltaa, että saadut opit ja aiemmat teoriat vanhentuvat ajan myötä. Silloin tilalle kaivataan tuoreita toiminta- ja suhtautumistapoja. Osaamisen päivittämisen tärkeimmiksi kanaviksi mainittiin asiakaskontaktit ja sosiaalisen median, printtimedian sekä alan kirjallisuuden seuraaminen. Panelistit arvostivat myös kontakteja kuluttaja-alan muihin toimijoihin. Opintojen kautta osaamistaan päivittäneet antoivat kiitosta erityisesti MOOC-kursseille (Massive Open Online Course).

Asiantuntijapaneeli pohti keskeisiä tulevaisuuden näkymiä ja työkaluja, joita alan asiantuntijat tulevat työssään tarvitsemaan. Kyky hahmottaa kokonaisuuksia ja

erityisesti oman työn tehokkuuden lisääminen nähtiin tärkeinä. Itselle mieluisten asioiden tekeminen siinä missä oman mukavuusalueen ulkopuolelle rohkaistuminenkin ovat asiantuntijatyön peruselementtejä. Itselle mieluisat asiat ovat yksi osa työn imua, joka näkyy onnellisuuden kokemuksena. Myös tunneäly nousi yhdeksi merkittäväksi osaamisalueeksi.



Kuva 2. Alumnipaneelin osallistujat ja juontaja

Uskallus kyseenalaistaa vallitsevia käsityksiä sekä kyky rakentaa uusia toimintamalleja matkalla kohti parempaa lopputulosta ovat arvostettuja työntekijäkompetensseja. Merkittäviksi asioiksi tulevaisuuden työssä koettiin hallinnon osaaminen, tietotekniikka, ohjelmointitaidot ja robotiikka. Myös tutkimus ja sen merkitys nostettiin esiin. Panelistit heittivät haasteen yliopistoille: tutkimusta voitaisiin popularisoida nykyistä enemmän, jotta se olisi yhä useamman kentällä toimivan hyödynnettävissä. Oppilaitosten toivottiin lisäksi kiinnittävän entistä enemmän huomiota opiskelijoiden kaupallistamisosaimisen vahvistamiseen sekä lisäävän oppilaitosten ja työelämän toimijoiden välistä yhteistyötä.

Lopuksi

Kuluttajaekonomian oppiaineen 70-vuotinen taival Helsingin yliopistossa kodin taloustieteestä nykyiseksi modernia kuluttaja- ja kulutustutkimusta edustavaksi tieteenalaksi ei ole ollut helppo. Opetushenkilökunta ei ole lisääntynyt ja Helsingin yliopisto on elänyt viime vuoden supistuvien resurssien aikaa. Oppiaineen tulokset ovat kuitenkin hyvät. Oppiaineesta on valmistunut 2000-luvulla yli puolisentoistasataa maisteria ja toistakymmentä jatkotutkintoa. Noin kymmenen vuotta sitten tutkinnonuudistus toi kandidaattitutkinnot osaksi koulutusta ja oppiaineesta on valmistunut merkittävästi enemmän kandeja kuin uusien opiskelijoiden sisäänotto on ollut. Kuluttajaekonomian suosio on ollut nousujohteista.

Kuluttajaekonomiasta väitelleitä tohtoreita toimii Suomen lisäksi Hollannissa (Wageningenin yliopistossa), Bangladeshissa (Daccan yliopistossa) ja Saksassa. Maisterit ovat sijoittuneet monenlaisiin tehtäviin, viime vuosina pääosin yksityiselle sektorille. Tutkimusta on tehty runsaasti useista teemoista. Viimeisimmässä Helsingin yliopiston kansainvälisessä tutkimuksenarvioinnissa tutkimusyhteisö sai hyvän arvion työstään. Kulutustutkimuksen ja -opetuksen tarve ei vähene: arjen ja kuluttamisen osaajille on käyttöä. Toivottavasti kulutustutkimuksella ja -opetuksella on erinomaiset näkymät Helsingin yliopistossa myös seuraavat 70 vuotta.

Kirjoittajatiedot

Hanna-Maija Närvänen on kuluttajaekonomiasta valmistunut maisteri. Helsingin yliopisto.

Minna Autio on kuluttajaekonomian yliopistonlehtori. Helsingin yliopisto.

Visa Heinonen on kuluttajaekonomian professori. Helsingin yliopisto.

Kaisa Rinne on kuluttajaekonomian maisteriopiskelija. Helsingin yliopisto.